

THE ROMANIAN MARITIME VOCABULARY . AN INTERDISCIPLINARY APPROACH

Corina Sandiuc

Assist., PhD, "Mircea cel Bătrân" Naval Academy of Constanța

Abstract: The main purpose of this paper is to analyse the Romanian maritime vocabulary from the point of view of terminological polysemy, a controversial phenomenon closely linked to the phenomenon of term migration, to the common lexicon or other specialized languages. A rigorous semantic analysis allowed us to identify several types of maritime terms: terms belonging exclusively to the maritime field, which are not to be found in the conceptual structure of any other field; terms originating in the maritime field but also migrating to other areas, especially to the common lexicon; maritime terms originating in the common lexicon; and interdisciplinary terms or terms that are found in the conceptual structure of several fields, among which the maritime one. In this article, we examine the semantic behavior of the Romanian maritime vocabulary from an interdisciplinary perspective, focusing mainly on the semantic dynamics concerning the maritime terms in relationship with other specialized languages.

Keywords: specialized language, maritime term, semantic dynamics, interdisciplinarity;

Perioada modernă aduce cu sine mari schimbări în felul în care este perceput conceptul și crearea de noi concepte. Acest proces este privit în evoluția sa. Conceptele nu sunt statice. Numeroase științe împrumută concepte de la alte științe, reprezentând *placa turnantă* a unei adevărate circulații lingvistice a termenilor. Acest fenomen poate fi pus pe seama interdisciplinarității, a specializării și accelerării procesului de vulgarizare științifică.¹

E. Coșeriu formulează ideea caracterului itinerant al semnelor:

„...între diferitele comunități constituite în cadrul aceluiași sistem lingvistic există numeroase interferențe cu treceri de semne de la o comunitate la alta. Din motive „stilistice” sau din simple motive materiale, un individ poate întrebuința, într-una din comunitățile careia îi aparține, anumite semne proprii altora, iar aceste semne se pot răspândi în mediul nou în care se folosesc.”²

Există, așadar, în interiorul aceluiași sistem lingvistic un fenomen de du-te-vino constant între limba comună și limbajele specializate și între un limbaj specializat și un altul. Fondul principal al vocabularului este elementul comun tuturor vorbitorilor, însă aceștia, grupați după criteriile socioprofesionale, utilizează anumite terminologii care, în proporții diferite, aparțin și ele fondului comun (ex. *bezmetic, s-a dat pe brazdă* etc.)

În acest fel, sferele vocabularului fiecărei categorii profesionale de vorbitori se întretaie, suprapunându-se parțial, situație care asigură realizarea procesului de comunicare. Astfel, limbajul marinăresc conține și termeni care aparțin în primul rând altor domenii ale

¹ Cf. P. Dury, 1999., pp. 17-18.

² E. Coșeriu, 1995, p. 57.

cunoaşterii – ştiinţe conexe marinăriei, cum ar fi: geografia, matematica, comerţul, mecanica etc.

Adeptii abordării externe consideră că terminologia ar trebui să fie studiată atât din perspectivă sincronică cât şi diacronică, deoarece conceptele şi termenii evoluează în timp, la fel cum îşi schimbă sensul în funcţie de context.³ Domeniile sunt şi ele permeabile la influenţe extralingvistice, ele pot interfera cu alte domenii, asigurând astfel migrarea termenilor. În acest sens, s-a făcut o clasificare a domeniilor ştiinţifice, care au fost împărţite în ştiinţe tari sau realiste care oferă cu împrumut termeni (cum ar fi matematica, fizica, chimia etc.) şi ştiinţe slabe sau umaniste, care împrumută termeni.

Cu cât un domeniu ştiinţific este mai avansat şi mai actual, cu atât mai avansată şi mai actuală este terminologia lui profesională. Actualitatea unor domenii se face remarcată şi prin creşterea interesului pentru astfel de domenii, interes manifestat chiar şi de non-specialişti. Termenii, care au suferit schimbări la nivel semantic, pot astfel migra fie spre limba comună printr-un proces numit vulgarizare, determinologizare, banalizare sau deschiderea codurilor, fie, după cum am menţionat deja, spre alte domenii confirmând caracterul interdisciplinar al terminologiilor. Se vorbeşte în acest sens, despre laicizarea progresivă a cunoaşterii, ceea ce permite definiţii alternative ale termenilor (împreună cu alte distincţii conceptuale), tocmai din această perspectivă interdisciplinară.⁴

Studiile recente pun în evidenţă faptul că polisemia, atât de controversată şi de sancţionată de practica lexicografică, îşi pune amprenta şi asupra limbajelor de specialitate. M.-M. Rizea discută despre polisemie ca urmare a migrării terminologice, fenomen inedit ce are loc la nivelul limbajelor specializate, având la bază transferul de termeni între domenii de specialitate sau între un domeniu specific şi limba comună.⁵ Autoarea numeşte acest tip de polisemie: *polisemie extradomenială*.⁶

F. Riggs distinge între disciplinele delfice şi cele criptice. Primele utilizează termeni existenţi cu sensuri noi, iar cele din urmă creează termeni noi.⁷ În cazul migrării termenilor între domenii diferite, transferul/împrumutul are la bază 1) o analogie conceptuală sau 2) un împrumut metodologic datorat fuziunii interdomeniale. În cazul 1) avem de-a face cu o creaţie de tip polisemic. În cazul 2) împrumutul sau transferul are loc:

„...când în cercetarea ştiinţifică actuală, [...] discipline diverse intervin în investigarea aceluiaşi obiect de cercetare sau oameni de ştiinţă, cu dublă sau multiplă specializare au o mobilitate particulară între domenii, soldată, între altele, cu împrumuturi metodologice.”⁸

În acest caz, o unitate determinologizată poate fi a) uneori reintrodusă în domeniul de origine, astfel sensul original este extins (polisemie intradomenială) sau b) se apelează la o unitate determinologizată care îşi are originea în alt domeniu (polisemie interdomenială).

Migrarea între domenii de specialitate şi limba comună are un caracter mai actual, marcat de „vulgarizarea cunoaşterii”, adică de interesul din ce în ce mai pronunţat al nespecialiştilor pentru informaţiile specializate. Acest fenomen dă naştere polisemiei

³ Vezi şi P. Dury, *op. cit.* p. 16.

⁴ Vezi A. Bidu-Vrănceanu, 2000.

⁵ Vezi M.-M. Rizea, 2009, p. 98.

⁶ Cunoscută, de asemenea, şi sub numele de *polisemie externă* (A. Bidu-Vrănceanu, 2007, p. 112), *dinamică semantică* (A. Bidu-Vrănceanu, 2003, pp. 291-298)/ (A. Stoichiţoiu-Ichim, 2006, pp. 11-17), *neologie semantică* (M. F. Mortureux, 1997, pp. 117-120), *schimbare de sens sau tropi* (V. Nyckees, 1998, pp. 105-133; A. Lehmann, F. Martin-Berthet, 1998, pp. 78-90), *evoluţia sensului* (A. Nicklas-Salminen, 2003, pp. 159-165).

⁷ F. Riggs, 1988, *apud* M.-M. Rizea, *op. cit.*, p. 41.

⁸ A. Toma, 2006, p. 393.

extradomeniale. Pentru a se rezolva problemele legate de ambiguitatea ce ar putea rezulta în urma unui astfel de fenomen, se propune distincția *termen-lexem - termen-concept*. Termenul-lexem are o predispoziție spre variații conceptual-semantice și contextuale și este, prin urmare, marcat de polisemie, în timp ce termenul-concept⁹ este bine ancorat într-un domeniu, și nemarcat de polisemie.

Polisemia extradomenială declanșează mai multe modificări semantice; se poate manifesta printr-o simplă „diluție” a sensului specializat sau prin adăugarea de conotații. Gradul cel mai înalt de îndepărtare de sensul original („nucleul dur”) este atins în momentul apariției modificărilor semantice de tip metaforă sau metonimie, culminând cu asimilarea termenilor în limba comună. Nu se poate vorbi, însă, de determinologizare totală, deoarece, după cum observa A. Bidu-Vrânceanu, deoarece „nucleul dur” al termenilor este păstrat întotdeauna.¹⁰

În funcție de gradul lor de specializare sau de științificitate, putem spune că există mai multe tipuri de terminologii, și anume: terminologii științifice, terminologii tehnice și terminologii ale meseriilor. Cele trei tipologii terminologice nu se disting net unele de celelalte, cuvintele trecând dintr-o categorie în alta, pe măsură ce domeniul căruia îi aparțin se dezvoltă și se diversifică. Ceea ce face ca terminologia maritimă să fie deosebită este tocmai faptul că aceasta pare să aibă ceva în comun cu toate tipurile de terminologii mai sus menționate. Prin urmare, dacă ar fi să încadrăm terminologia maritimă într-una din cele trei grupe, remarcăm faptul că aceasta cuprinde o parte teoretică, ce poate fi asociată vocabularului științific, și o parte aplicată, care, în funcție de gradul de dezvoltare a tehnicii și a tehnologiilor folosite, poate fi încadrată vocabularului tehnic sau celui al meseriilor.

Terminologia marinărească conține termeni științifici, tehnici și din meserii. În plus, asemeni oricărei terminologii, terminologia maritimă cuprinde:

- Termeni generali sau comuni (cunoscuți de cei care lucrează în domeniu și de majoritatea vorbitorilor);
- Termeni specifici (reprezentativi pentru domeniul în cauză, dar care se regăsesc și în unele domenii conexe);
- Termeni specializați (aparțin limbajului ultraspecializat, utilizarea lor limitându-se doar la un număr restrâns de specialiști).¹¹

Dezvoltată pe baza unor ocupații și activități convergente, cum ar fi: pescuitul, transportul, comerțul, construcția mijloacelor de plutire etc., terminologia marinărească poate fi încadrată, în opinia noastră, între terminologiile tehnico-științifice, ca subvariantă a stilului științific.

Într-adevăr, terminologia marinărească este un domeniu vast, care include domenii conexe, precum: geografia marină, astronomia, meteorologia, matematica, fizica, pescuitul, comerțul, transporturile, telecomunicațiile, exploatarea portuară, construcția navelor etc. Evoluția tehnologică din secolul al XX-lea a dus la asimilarea, în cadrul terminologiei maritime, a altor domenii științifice și tehnice, cum ar fi: electromecanica, electronica, informatica etc. Noi mecanisme și instrumente de mare precizie apar la bordul navelor comerciale și militare, modificând considerabil aspectul terminologiei marinărești românești, care devine, fără să-și piardă, totuși, specificul, o compilație de terminologii diverse.

⁹ Denumire utilizată, inițial, de A. Toma, *op. cit.*, pp. 332-334, cu referire la termenul *wüsterian*.

¹⁰ A. Bidu-Vrânceanu, 2007, p. 39.

¹¹ Vezi M. Ploae-Hanganu, 1992, p. 482.

De aceea, când spunem „terminologie marinărească” ne referim, în principal, la termenii referitori la nave și la navigația maritimă, dar și la cei care depășesc aceste granițe domeniiale, deoarece trebuie să acceptăm faptul că există zone de interferență între terminologia marinărească și alte terminologii, aceasta funcționând ca un sistem semiotic complex și semi-autonom, bazat pe elemente derivate din stilul științific al limbii literare.

Migrarea unor termeni între domenii de specialitate diferite constituie un alt tip de îmbogățire și de diversificare semantică. La nivelul limbajului marinăresc, acest fenomen este explicabil prin evoluția din domeniul științelor tehnice și ingineresti, și implicit din domeniul navigației, prin intercorelarea disciplinelor de astronomie, matematica, fizică, electronică, telecomunicații etc.¹²

Se produce astfel o transgresare între domenii pe care Alice Toma o descrie astfel:

„În cercetarea lingvistică actuală, de multe ori, discipline diverse intervin în investigarea aceluiași obiect de cercetare sau oameni de știință, cu dublă sau multiplă specializare au o mobilitate particulară între domenii [...] Interfața lingvistică a acestei relități științifice este migrarea termenilor științifici de la un domeniu la altul.”¹³

Numeroși cercetători¹⁴ constată faptul că vocabularele științifice și tehnice corespund rar idealului terminologic de monoreferențialitate, de univocitate și de non-ambiguitate (absență a conotațiilor) a termenilor.¹⁵

Termeni din tot mai multe domenii pătrund în limbajul marinăresc, o dată cu progresul tehnic și tehnologic.¹⁶ În primul rând, mulți termeni marinărești se intersectează cu cei din domeniul militar, fapt justificat și de specificul militar al unor nave. Enumerăm, în continuare, câțiva astfel de termeni, menționând doar sensul lor militar și pe cel cu specific marinăresc.

arma < fr. *armer*, it. *armare*, lat. *armare*

(mil.) A pune mecanismul unei arme (de foc) în poziția imediat precedentă descărcării ei.

(mar) A lansa în serviciu o navă cu întreg utilajul necesar. (DEX 98)

dezarma (< fr. *désarmer*)

(mil.) a lua armele cuiva, a-l sili să predea armele

(mar) a debarca echipajul unei nave, proviziile, combustibilul etc. (MDN)

armament < fr. *armement*, cf. lat. *armamentum*

(mil.) totalitatea mijloacelor tehnice de luptă ale unei unități militare, ale unei țări etc.

(mar) echipajul, proviziile și combustibilul necesar pe o navă. (DN)

¹² Referitor la acest subiect, A. Bidu-Vrănceanu semnalează un fenomen inedit, și anume „mixarea sau interferența limbajelor științifice în extinderea spre limba comună.” În acest sens, autoarea oferă exemplul termenilor medicali care apar în limbajului politic și în cel economic. (A. Bidu-Vrănceanu, 1995, pp. 43-44)

¹³ A. Toma, 2005, p. 393.

¹⁴ Vezi Cl. Bédard, 1988, pp. 87-88.

¹⁵ După ce compară caracteristicile a trei terminologii (medicală, filosofică și arte plastice), Angela Bidu-Vrănceanu și colaboratorii săi ajung la concluzia că numai terminologia medicală corespunde idealului terminologic de monosemie și de univocitate, terminologia filosofică și cea a artelor plastice „fiind eterogene din acest punct de vedere, pentru că alături de termeni univoci există numeroși termeni ambigui pentru care se apelează la mijloace diferite, capabile să realizeze specializarea sensurilor necesară unei terminologii”. (A. Bidu-Vrănceanu et al., 1997, p.19).

¹⁶ Migrarea termenilor marinărești spre alte terminologii este mai puțin marcată în corpusul analizat. Exemplul cel mai actual este verbul *a naviga*, care trece de la domeniul naval la cel informatic, unde este transferat cu sensul „a trece de la o informație la alta într-un document hipertext sau hipermedia”(DEX '98).

detașament (< fr. *détachement*)

(mil.) grup de militari, de luptători înarmați căruia i se încredințează o anumită misiune.

(mar) grupare temporară formată dintr-un număr variabil de nave. (MDN)

divizion (după fr. *division*, rus. *divizion*)

(mil.) subunitate de artilerie sau de cavalerie cuprinzând mai multe baterii sau escadroane.

(mar) *divizion de nave* = unitate în forțele maritime militare, formată din mai multe nave de același tip. (DN)

Alte domenii clar marcate în structura limbajului marinăresc sunt: medicina (*naupatie* „rău de mare”, *nerv*, *valvulă*), economia (*conosament*, *cotă*, *navlu*), fizica (*acelerație*, *cronograf*, *forță*, *deflector*, *izobar*, *Kelvin*); astronomia (*afeliu*, *astrograf*, *colatitudine*, *efemeridă*, *nadir*, *ocultație*, *retardație*, *sizigie*) geografia (*bazin*, *golf*, *guyot* „relief submarin”, *hidrograd*, *izobată*, *recif*), matematica sau geometria (*unghi*, *arc*, *diametru*) etc.

În cazul câtorva termeni ce aparțin limbajului marinăresc se constată întâlnirea sensurilor din mai multe domenii:

amorsă (domeniul militar, cinematografie, cibernetică), *argument* (logică, matematică, teatru), *planșetă* (desen tehnic, topografie, gastronomie), *poligon* (geometrie, sport), *rapel* (alpinism, medicină, tehnică), *rol* (teatru, drept, economie), *valvulă* (anatomie, botanică, tehnică), *vira* (contabilitate, fotografie), *voltă* (echitație, scrimă, muzică, literatură) etc.

Să luăm spre exemplu, termenul *voltă* (< it. *volta*, cf. fr. *volte*). DN înregistrează sub 1) sensul din domeniul echitației, pătruns și în limba comună, fără precizarea domeniului: 1. Mișcare în formă de cerc (făcută mai ales de un călăreț cu calul într-un manej). Alături de echitație, găsim domeniul sportului, respectiv al scrimei: Mișcare făcută pentru a para o lovitură a adversarului la scrimă. Sensul secundar este sensul marinăresc, nemarcat diastratic: 2. Schimbare de direcție a unei nave, astfel ca vântul să treacă dintr-un bord în celălalt. Sensurile din muzică și literatură apar marcate: 3. (*Muz.*) Diviziune a cântonei.

O modalitate de realizare a împrumutului lexical din alte limbaje specializate în limbajul marinăresc se realizează prin adăugarea unor accepții noi sensurilor inițiale. De exemplu *amorsă* (domeniul militar), *argument* (matematică) și *poligon* (domeniul militar) au în comun mult mai multe seme substanțiale cu sensul marinăresc decât *planșetă* (topografie), *rapel* (alpinism), *vira* (contabilitate, fotografie) sau *voltă* (muzică).

Distincția semantică poate fi atât de profundă încât polisemantismul (cu păstrarea unor verigi semantice între diversele accepții și sensuri relaționate etimologic) devine omonimie (cu sensuri total nerelaționate semantic și etimologic).¹⁷ Fenomenul lexical de omonimie se manifestă și la nivelul termenilor marinărești, dintre care cei mai reprezentativi pentru corpusul nostru ni se par: *banc*, *bandă*, *handicap*, *romb*, *secund*, *tanc*, *telefon*, *vedetă*.

Astfel, între *romb*¹ (<ngr. *rhombo*, fr. *rhombe*) „paralelogram cu toate laturile egale și cu unghiurile opuse egale (DEX'98) și *romb*² < fr. *rhombe*, germ. *Rhombus* „totalitatea sarterilor de deasupra crucetei (la ambarcații sportive cu vele)” (MDN); sau *rai*¹ „paradis, eden” (< sl. *Raj*) și *rai*² (et. nec.) „roată de lemn sau de metal, cu caneluri la margine, prin care poate fi rulată o parâmbă de cânepă sau de oțel” (Sursa: DEX '98) nu există nicio relație de sens, neavând în

¹⁷Sau, așa cum afirmă G. Pană-Dindelegan, „diversificarea semantică nu cunoaște numai forma polisemantismului, cu păstrarea unor verigi semantice între diversele accepții, ci și forma omonimiei, cu ruperea totală a relației semantice sau cu adăugarea unor accepții care nu au nici o legătură cu cele anterioare”. (G. Pană-Dindelegan, 1997, p. 11).

comun nicio trasătură semantică (niciun sem), la care se adaugă și originile diferite.

Același este cazul lui *vedetă*¹ din limbajul comun, care se referă la un artist vestit (mai ales de teatru, cinema) sau, cu sens conotativ, la o persoană care se impune în mod intenționat într-un domeniu de activitate și *vedetă*² „navă militară de tonaj mic, care patrulează fluviile sau litoralul” (<fr. *vedette*), precum și *vedetă*³, termen al poligrafiei referitor la un cuvânt sau un grup de cuvinte din primul rând al unui text, evidențiate prin caractere grase. (NODEX) Între toți acești semnificați nu există nicio relație de sens, chiar dacă semnificantul este identic.

Tot astfel, *tanc* (fr. tank, germ. Tank.) prezintă o pluralitate de sensuri nerelaționate:

1. „mașină de luptă blindată, înzestrată cu tunuri, mitraliere etc.” (DEX '98)”
2. „rezervor din tablă sau din oțel folosit pentru depozitarea sau transportarea lichidelor;
vehicul înzestrat cu un astfel de rezervor”, sens regăsit în *tanc petrolier* „navă folosită la transportul petrolului sau al derivatelor lui”.
3. Vagonet metalic folosit în mine, cu capacitatea de o tonă.
4. (Fot.) Cutie de plastic de construcție specială, în care se dezvoltă filme fotografice.

În unele cazuri, sensul marinăresc nu se regăsește în dicționarele limbii române, după cum este cazul termenului marinăresc *bandă* „înclinare a unei nave în jurul axului longitudinal”, care în dicționarele generale prezintă doar sensurile omonimice: 1. Ceată, grup de răufăcători și 2. Fâșie de stofă, hârtie etc.

La fel ca și în cazul polisemiei, termenii omonimi s-au format deseori prin împrumut. Astfel, prin intermediul limbii franceze s-au format în română serii omonimice, precum:

- lamă* “placă de metal” (< fr. *lame*) și *lamă* “mamifer” (< fr. *lame*);
- pală* “una dintre aripile elicei” (< fr. *pale*) și *pală* “paloș” (< tc. *pala*);
- post* “funcție” (< fr. *poste*) și *post* “perioadă de interdicție” (< sl. *postŭ*).¹⁸

Exemplele oferite mai sus sunt dovada faptului că, asemeni oricărei limbi naturale, microsistemul terminologiei marinărești românești cunoaște sinonimii și ambiguități. Chiar dacă reprezintă un deziderat în cazul limbajelor de specialitate, corelația care se stabilește în mod convențional, stabil și explicit între un termen și un concept nu este întotdeauna biunivocă, sensul principal sau fundamental al unui termen marinăresc fiind de multe ori completat de sensurile secundare sau derivate ale acestuia. De aceea, putem vorbi despre dinamică semantică și polisemie și la nivelul vocabularului marinăresc românesc, chiar dacă numeroși termeni marinărești sunt ultraspecializați și nu permit deviații semantice.

BIBLIOGRAPHY:

- BÉDARD, Claude, 1986, *La traduction technique: principes et pratiques*, Montréal: Linguatex.
- BIDU-VRĂNCEANU, Angela, 1995, „Dinamica vocabularului românesc după 1989. Sensuri „deviate” ale termenilor tehnico-științifici”, în: *Limbă și literatură*, vol. 1, pp. 38-45.
- BIDU-VRĂNCEANU, Angela, (coord.), 2000b, *Lexic comun, lexic specializat*, București: Editura Universității.

¹⁸ P. Zugun, 2000, p. 254.

- BIDU-VRĂNCEANU, Angela, 2007, *Lexicul specializat în mişcare. De la dicţionare la texte*, Bucureşti: Editura Universităţii.
- COŞERIU, Eugen, 1995, *Introducere în lingvistică*, Cluj: Editura Echinoc.
- DURY, Pascaline, 1999, „Les variations sémantiques en terminologie: étude diachronique et comparative appliquée à l'écologie”, în: *Sémantique des termes spécialisés*, Publications de l'Université de Rouen, pp 17-18.
- MORTUREUX, Marie-Françoise, 1997, *La lexicologie entre langue et discours*, Paris: Éditions SEDES.
- PLOAE-HANGANU, Mariana, 1992, „Terminologia şi limba comună”, în: *Limba Română*, nr. 9, anul XLI, pp. 479-482.
- RIZEA, Monica-Mihaela, 2009, *De la monosemie la polisemie în terminologia ştiinţifică actuală*, (teză de doctorat), Bucureşti.
http://rd.softwin.ro/publications/linguistics/DE_LA_MONOSEMIE_LA_POLISEMIE_IN_TERMINOLOGIA_STIINTIFICA_ACTUALA_.pdf
- STOICHIŢOIU-ICHIM, Adriana, 2006, *Creativitate lexicală în româna actuală*, Bucureşti: Editura Universităţii din Bucureşti.
- TOMA, Alice, 2005, „Interdisciplinaritate si terminologie matematică: termeni migratori”, în: *Actele Conferinţei Catedrei de limba română* (coord. Gabriela Pană Dindelegan), Bucureşti: Editura Universităţii. pp.393-403.
- TOMA, Alice, 2006, *Lingvistică si matematică: terminologie, limbaj, discurs*, Bucureşti: Editura Universităţii.
- ZUGUN, Petru, 2000, *Lexicologia limbii române*, Bucureşti: Tehnopress.